

УДК930(438):[355.484Хмельницький+316.334.55
(=161.2)]”195”(045)
DOI: 10.31651/2413-8142-2020-24-Chava

I. С. Чава

*здобувач кафедри історії України Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. І. Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0437-3288>*

СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКТОР ТА ПРИЧИНИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. В ОЦІНКАХ ПОЛЬСЬКИХ ІСТОРИКІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано основні підходи польських вчених в першій половині XX ст. соціально-економічних причин Української революції другої половини XVII ст. Вивчено тенденції оцінок істориками причин та наслідків цих подій, втручання у них іноземних держав. Звернено увагу на стереотипи та історичні міфи в зображенні тих чи інших подій та персоналій польсько-української війни.

Ключові слова: козацько-селянські повстання, Хмельниччина, колоністи, магнати, Річ Посполита.

Постановка проблеми. Події Української революції другої половини XVII ст. є одними з найбільш знакових в історії українського народу, що вплинули на його історичну та національну свідомість. Подібно вони виступають найбільш помітними, як в українських, так і в іноземних дослідженнях історії України. Особливо це стосується польської історичної науки, для якої події другої половини XVII ст. є вагомими і у вивченні минулого власне Польщі. Важливими у дослідженнях Української революції другої половини XVII ст. є вивчення її причин, зокрема значущості у них проблем існування українського селянства, що було найбільшою соціальною групою населення України та брало у повстанні особливо активну участь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку історичної науки багато уваги дослідників привертає до себе вивчення різноманітної іноземної історіографічної традиції, що зверталася до проблем історії України. Особливо цікавими завдяки їх багатству та особливостям інтерпретацій фактів минулого є польські історичні дослідження, в яких чільне місце посідають вивчення подій Хмельниччини. Дослідженням візії польських істориків на історію козацтва займалася О. Руда [1]. Доробок відомого дослідника подій другої половини XVII ст. Л. Кубалі вивчала О. Пестрикова [2]. Інтерпретації польським істориком Ф. Коначним різних проблем історії України XVII ст. досліджував Т. Гриневиц [3]. З-поміж праць польських дослідників звернемо увагу на монографію З. Ромека [4], в якій автором докладно простежено підходи Ф. Равіти-Гавронського до різноманітних проблем історичної україніки. У праці Е. Коко [5] проаналізовано дослідницьку спадщину О. Гурки. Також Й. Колбушевська у своїй книзі висвітлила життєвий шлях та наукові погляди Т. Корзона [6].

Метою статті є висвітлення особливостей підходів польських істориків першої половини XX ст. у дослідженні ролі селянського фактору серед причин національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького.

Виклад основного матеріалу. Бачення Хмельниччини та попередніх козацько-селянських повстань як в українській, так і у польській чи інших іноземних історіографіях часто пов'язується із різноманітними соціальними процесами, що відбувалися на теренах України в XVII ст. Як один із найбільш значущих серед них виокремлено трансформацію становища українського селянства, яке поступово втрачало свободу та переводилось у різноманітні стани залежності. Тісне переплетіння та плінність між соціальними групами українського селянства та козацтва часто призводило до збіжностей їх проблем та інтересів. Дослідженням цих процесів активно займалися польські історики першої половини XX ст.

Представники значущої на межі XIX – XX ст. Краківської історичної школи, що обстоювали ідеї «історичного песимізму» та шукали причини злигоднів польського народу у вадах самих минулих поколінь поляків, із таких позицій підходили і до пошуку причин Хмельниччини. Їх чільний представник М. Бобжинський був одним із перших учених, хто вичленував господарсько-економічний фактор, як чи не основну причину козацьких воєн на теренах України. Науковець розглядав козаків важливим чинником народної самоорганізованої колонізації Причорноморських степів. Однак вони, як наголошував історик, зустрілись із рішучою конкуренцією освоєння українських просторів магнатами. Королевята'я із «плантаторською затятістю» намагалися розширити свої володіння за рахунок дрібних господарств, а громади вільних козаків перетворити на своїх підданих кріпаків. Утім останні не бажали піддаватися ні пануванню шляхти, ні непослідовній владі Речі Посполитої. «Розпочалась страшна, вбивча боротьба, про котру варто було б замовкнути польському історикові, який виразно відчує, що здобуті над козаками перемоги не приносили слави ні державі, ні народові» [7, 201].

Уже в міжвоєнний період із такими висновками погоджувався і В. Томкевич. Учений також бачив конфлікт між різними формами господарювання та колонізації Дикого Поля, які практикували козаки та велика шляхта, одним із найбільш гострих питань у суспільних відносинах на теренах Наддніпрянщини. Його, як наголошував історик, майже завжди розв'язували за допомогою сили. Саме ці проблеми породжували козацькі повстання як найперше із них, на чолі із К. Косинським, так і за понад пів сотні літ, на чолі із Б. Хмельницьким [8, 22].

Дещо інший аспект соціально-економічної сторони конфліктів в Україні вивчав В. Смоленський. Історик наголошував на проблемі збільшення різноманітних повинностей та податків, які накладалися владою та можновладцями на населення регіону, а особливо на селянство. Вчений вважав, що в такий спосіб посадовці та землевласники бажали поступово перетворити вільних колоністів на звичайних залежних селян, прив'язавши їх до своїх наділів і

юридично, і економічно [9, 191]. Звернемо увагу, що власне різноманітні подати, мита та податки зазначено у козацьких літописах головними причинами, що штовхали населення України до повстання.

Економічні причини як основні у розпалюванні соціального конфлікту на українських землях розглядав А. Слівінський. Такими він, зокрема, називав різноманітні фінансові стягнення, які наклали на мешканців Наддніпрянщини магнати. Постійно їх збільшуючи, велика шляхта намагалася помножити своє багатство та впливи [10, 203]. Подібно підходив до цих питань і А. Шельонговський, який бачив причини повстань в Україні в соціальних умовах існування, що склались у цьому регіоні. Вчений схилявся до думки, що більша частина колоністів Наддніпрянщини походила із польських земель. Однак ці етнічні поляки дуже швидко асимілювались у руському селянському та козацькому середовищі, яке сформувало відповідні до життя у степах традиції. На колонізованих теренах ці вільні селяни закладали поселення-слободи, які здебільшого звільнялися землевласниками від податків та повинностей терміном до 40 років. Це призводило до стану, коли селяни звикали до повної економічної волі і тому після закінчення терміну звільнення від повинностей, цілком не сприймали жодних стягнень та робіт. Водночас козаки, що утворили окремий військовий прошарок, виступили із вимогами узаконення їх «лицарського» статусу – тобто прав шляхти. Однак «у політиці кресових магнатів не було місця для існування вільних селян і селян-шляхтичів, а передбачалося тільки існування такого ж підпорядкованого селянства, як і на решті територій Речі Посполитої» [11, 50].

У питанні оцінок економічного протистояння між козацтвом та великою шляхтою на Наддніпрянщині Ф. Конечний схилявся до думки, що його причини крилися в традиціях власності, що укорінилися серед населення регіону. Історик зазначав, що на українському степовому прикордонні серед вільних колоністів побутував звичай закладати хутори. Однак несподівано для поселенців, через королівські надання шляхті, їх землі ставали частиною великих магнатських латифундій і виявлялось, що донедавна вільні люди уже живуть не на власних, а на панських ґрунтах [12, 120]. Також магнати, щоб закріпити вільних поселенців, активно вдавалися до маніпулювання буквою закону. Зокрема, посилаючись на Литовський статут 1588 р., можна було перевести у статус підвладного кожного, хто прожив на чужій землі понад 10 років. Ще більше цей процес поглибився під час повстань 1630-х років, коли польська влада «не могла дозволити, щоб у державі існувало стале, непідконтрольне уряду, військо» [12, 119] і вирішила ліквідувати нереєстрову козацьчину. Після придушення повстань, як вважав дослідник, можна було вирішити козацьке питання шляхом їх оселення в королівщинах на «жовнірському праві». Однак можновладці вдалися до способу, який відповідав їх господарським інтересам – за Ординацією 1638 р. перетворювали козаків на селян і робили підданими у панських фільварках.

А. Яблоновський вважав, що Хмельниччина була спричинена непослідовною та повною

суперечностей політикою Речі Посполитої, якою керували пріоритети, накинута владі магнатами. Таким чином влада часто сприяла зростанню кількості козаків, яких потребувала у конфліктах із Кримським ханством та Туреччиною, однак не налагодила інтеграції цієї спільноти у суспільно-політичну структуру держави способом надання козакам шляхетського статусу. Вчений схилявся до думки, що під натиском великої магнатської колонізації, що загрожувала поглинути усі українські землі, дрібні землевласники, а особливо вільні селяни, змушені були злитись із козацькою колонізацією степу, у середовищі якої вони могли виступити на захист своїх прав та майна [13, 205].

Особливий погляд на причини національно-визвольної війни українського народу другої половини XVII ст. висловив Л. Кубаля. Вчений, який бачив Хмельниччину революційним соціальним рухом, розглядав її як частину подібних рухів, що тогочас прокочувалися по різних європейських державах. Основою усіх цих подій були «бунти підданих з метою вирвати владу із рук пануючих». Такі «ідеї перевороту поширювалися як мікроби» та потрапили і на терени Речі Посполитої. Предтечами найбільшого соціального перевороту, яким у баченні історика була Хмельниччина, стали шляхетські рокоші та змови, конфедерації збунтованих армій та врешті козацькі повстання кінця XVI – першої половини XVII ст. Однак останні, на думку дослідника, відбувались під гаслами, що не мали під собою жодних реальних підстав і лише «породжували сміх та подив» [14, 1-2]. У соціальній ненависті та задрощах бідних та упосліджених щодо багатих та могутніх Л. Кубаля бачив основну причину повстання в Україні. Вчений вважав закономірним, що із розвитком будь-якого суспільства нижчі групи населення щораз активніше будуть обстоювати свободу та свої права до зрівняння умов існування. Такі рухи він уважав корисними для громадського поступу, адже вони сприяли формуванню прошарків свідомих громадян або зміцнювали монархічну владу. Однак, як вказував Л. Кубаля, становище населення на теренах України було значно краще ніж в інших частинах Речі Посполитої. Вчений вважав, що повинності на цих землях були мінімальними і не обтяжували сільських та міських мешканців. Селяни «мали тут більшу свободу для реалізації себе та створення власного багатства, особливо в приватних господарствах, де до них добре ставились, побоюючись, щоб вони не втекли до сусідів або на Запоріжжя» [14, 4]. В усіх шляхетських маєтках колоністам надавалось від 20 до 40 років «свободи» від повинностей, а по їх закінченню селяни були зобов'язані лише до невеличких виплат та данин і дуже зрідка – до панщини. Саме такий «смак свободи» і більша заможність підштовхували селян до небажання коритися будь-чий зверхності та виконувати якісь зобов'язання [14, 4]. Через це усі висловлені повстанцями скарги дослідник вважав сміхотворними і цілком не співрозмірними із потребами, які варті збройної боротьби.

У баченні В. Смоленського повстання під проводом Б. Хмельницького було одним із виступів у ланцюжку козацько-селянських виступів, що

збурювали Наддніпрянську Україну, починаючи від кінця XVI ст. Історик звернув увагу на розгортання суспільної трансформації та творення нових форм соціальних відносин, які приходили на зміну усталеним традиційним нормам. Важливу роль у них, як вважав історик, відіграла сеймова конституція, прийнята після повстання Павлюка в 1638 р., яка накладала багато обмежень на соціальну групу козацтва, зокрема сприяла її скороченню. Однак, як звертав увагу вчений, навіть для цієї обмеженої чисельності козаків, що потрапили у реєстр, місцева шляхта та посадовці намагалися чинити різноманітні перешкоди у їх вільній господарській діяльності, яка суперечила шляхетському способу господарювання. Такий прямий приклад В. Смоленський бачив в історії Б. Хмельницького, якому шляхта не давала вести власне господарство та забрала хутір Суботів, що перебував у його власності згідно з давніми усталеними традиціями [9, 201].

Прихильник табору націонал-демократів В. Собеський розглядав причини Хмельниччини із властивої для його політичних симпатій критики домінування олігархів у суспільних відносинах на кресах Речі Посполитої. Вчений із позицій «західної історіографічної орієнтації» вважав, що із руських земель польське суспільство запозичило небезпечні традиції магнатського всевладдя. Саме князі та великі пани із Русі, а також польська аристократія, що пішла їх прикладом, поступово руйнували устрій шляхетської демократії в польсько-литовській державі. На українських землях, звідки виводилося багато «королев'ят», вони вступили у конфлікт із народним рухом колонізації степів, який представляли козаки та маси українського селянства. Магнати, зосередивши у своїх руках усю владу на цих теренах, домоглися встановлення цілого ряду правових обмежень щодо дрібних українських колонізаторів та розвитку їхнього землеволодіння. Також олігархи незаконним шляхом, вдаючись до насильства, позбувалися своїх конкурентів, одним із яких став і майбутній козацьких гетьман Б. Хмельницький [15, 226].

Доволі особливими серед поглядів загалу польських істориків були бачення причин Хмельниччини О. Гуркою. Вчений віднаходив їх у панівному становищі у Речі Посполитій магнатів-«королев'ят», які тримали у своїх руках не лише величезні матеріальні ресурси, але і контролювали шляхетський стан та органи влади. Історик, схилиючись до позицій видатного вченого XIX ст. Ю. Шуйського, зазначав, що козаки та селяни насправді були «поляками, які підняли повстання не проти Польщі, але проти форми правління, яка здійснювала над ними утиски, проти беззаконня, якому вони піддавалися» [16, 6]. Зазначимо, що науковець звертав увагу на проблему збіжності певних інтересів козаків та королівської влади. Такі він бачив у обох сторонах їх ворожому ставленні до засилля магнатів у політичному та суспільному житті Речі Посполитої [16, 46]. Критично налаштований до суспільних відносин, що панували у польсько-литовській державі XVII ст., історик вважав, що зрощення олігархів із владою та їх політика мали

вкрай негативний вплив на усі державні справи і призводили до значного погіршення становища населення. О. Гурка зазначав: «Колонізація України того часу насправді не мала для нації ніякого змісту, а для держави взагалі була небезпечним баластом із сумнівною економічною користю» [16, 24]. Маючи спільні позиції щодо ворожої їм олігархічної групи, козаки та король могли об'єднатися для спільної проти них боротьби. У такий спосіб науковець звертав увагу, що козацтво завжди робило наголос на своїй вірності особі монарха і це, зокрема, видно по різних листах та зверненнях Б. Хмельницького [16, 15].

Головну причину вибуху національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького В. Томкевич віднаходив у перетворенні великої частки козацтва за актами 1638 р. у закріпачених, зобов'язаних до виконання панщини та повинностей, селян. Напруги у суспільних відносинах додавали і різноманітні орендарі та управляючі магнатських маєтків, які здійснювали значний тиск на українське селянство. Вчений також звертав увагу на тенденції, повсюдного засилля орандарів в Україні, зловживання яких перевершували своїм беззаконням навіть утиски із сторони шляхти. Також вибухові настрої підігривались і ставленням влади до прийнятих на державну службу реєстрових козаків. Занебнуючи свої обов'язки перед цією військовою групою влада часто на кілька років затримувала виплату заборгованої їм платні, чим зводила нанівець їх вірність [8, 47]. Втім осердям усього конфлікту, довкола якого уже накопичувались інші проблеми різних груп населення, В. Томкевич бачив становий соціальний конфлікт селянських мас та привілейованого шляхетського прошарку [8, 54]. Лише в подальшому, як вказував вчений, із включенням у ці події духовенства, повстання почало підіймати і релігійні гасла боротьби за права православних.

У баченні Ф. Равіта-Гавронського протистояння між масами українського населення та польською державою дедалі більше поглиблювалося через поступ формування із вільного населення особливої соціальної групи – козацтва. Вчений наголошував, що населення України, яке не бажало визнавати над собою ніякої влади та хотіло лише вести грабіжницький мілітаризований спосіб життя, існувати за рахунок здобичі чужого майна виокремлювало себе із селянського, покірнього законам і владі загалу. З іншого боку, як акцентував дослідник, козаки рішуче відмежовувалися від шляхти, яку вважали носіями чужих їм ідеалів, втіленням усіх бід українського населення та розглядали їх як головний об'єкт грабунку, на який спрямовували свою соціальну ненависть. Через це козаки, що не могли знайти для себе місця у суспільній структурі Речі Посполитої, вступили на шлях руйнування підвалин та норм соціального життя польсько-литовської держави і розпалили класову війну проти шляхти як виразника та основи цієї суспільної побудови [17, 61-62]. Загалом дослідник вважав, що не було жодних реальних підстав, які б змушували козаків взятися за зброю, окрім їх «сваволі та звички існувати у сваволі», що

підштовхували їх до кровопролиття ще починаючи із першого повстання К. Косинського в кінці XVI ст. [17, 51].

Проблему особливих соціальних процесів на українських землях розглядав і В. Томкевич. Вчений відзначив, що «на окраїнах держави виділилися певний особливий прошарок людей, не шляхти і не селян, однак якихось середніх, адже не обтяжені повинностями, що лежали на селянах, вони водночас були позбавлені політичних прав, якими володіла шляхта» [8, 29-30]. Однак така група не знаходила свого місця у соціальній структурі Речі Посполитої, в якій зберігався поділ на три основні групи – шляхту, міщан і селянство. Тому козаки мусіли зазнати або інтеграції у шляхетський стан, або зведення до ролі селян. У баченні історика, зрівняння козаків із шляхтою було найбільш продуктивним для держави виходом [8, 31]. В оцінках іншого міжвоєнного історика М. Антонува протистояння між козацтвом та Річчю Посполитою було спричинене значним зростанням чисельності козацтва, яке почало розуміти свою силу та реальне значення як важливої підтримки польської армії у її війнах із сусідами. З іншого боку, конфлікт підігрівало небажання влади йти на поступки у питанні піднесення соціального статусу козацтва в обмін за їх службу [18, 3].

Особливу причину повстання 1648 р. віднаходив Л. Кубала, який бачив її у сутності козащини та селянського населення України. На думку історика вони за своєю природою були «народом диким, змішаної національності, «Наливайкової віри», ворожим будь-якій суспільній організації, що без війни жити не могли» [14, 3]. Ці неспокійні суспільні групи, що постійно бралися за зброю задля грабунку та задоволення своїх інстинктів руйнування, знову підняли бунт в середині XVII ст. Причину ж таких великих масштабів повстання історик бачив у поступовому зростанні кількості козаків та різноманітного незадоволеного своїм становищем населення, зокрема серед селянства. Так само наростала, як вважав вчений, і агітація православного духовенства, що закликала український простолюд до винищення католицьких ксьондзів, шляхти та євреїв. Саме на 1648 р. набралася критична маса цих готових до бунту сил, що уже не один рік таємно готувалися до повстання.

У своїх дослідженнях Т. Корзон наголошував, що за панування короля Владислава IV одним із основних нещастій суспільства Речі Посполитої була селянська неволя, поглиблена розвитком магнатських латифундціальних господарств. Однак доведені до крайності селяни вдавались до втечі на Запоріжжя, чого можновладці не бажали допустити. Щоб повернути у свої маєтки робітників вони намагались всіляко обмежити кількість козаків, а у випадку їх бунтів вдавались до репресій. Придушення козацьких виступів та переведення виписаних із реєстру козаків у статус селян змусили запорожців укласти масштабну змову і вже перед 1645 р. вступили у порозуміння із кримськими татарами [19, 158].

Висновки. Вивчення польськими істориками першої половини XX ст. соціально-економічних

причин Української революції другої половини XVII ст., а зокрема значущості серед них становища селянства, перебувало під значним впливом ідейних установок, зумовлених політичними симпатіями вчених та їх приналежністю до певних наукових шкіл та напрямків. Дослідження особливостей у підходах польських науковців до історії селянства в Україні в XVII ст., а також її пов'язань із національно-визвольним рухом українського народу, має значні перспективи для переоцінки усталених наукових концепцій та різноманітних стереотипів, що укорінилися в історичній свідомості польського народу.

Список використаної літератури та джерел:

1. Руда О. Українське козацтво в інтерпретації польських істориків кінця XIX – першої третини XX століття. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 418 с.
2. Пестрікова О. Доба Хмельниччини в інтерпретації польського історика Людвіка Кубалі. Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. Дніпро, 2018. Т. 21. №2. С.83-91.
3. Гриневиц Т. Проблеми історії України в працях Ф. Конечного. Українські та польські інтелектуали в другій половині XIX – першій третині XX ст.: співпраця, конфлікти, рецепція. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 445-475.
4. Romek Z. Olgierd Górka. Historyk w służbie myśli propaństwowej (1908–1955). Warszawa, 1997. 138 s.
5. Koko E. Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) wobec Ukrainy i jej przeszłości. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006. 276 s.
6. Kolbuszewska J. Tadeusz Korzon (1839-1918). Między codziennością, nauką a służbą narodowi. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2011. 366 s.
7. Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie. T.2. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. 332 s.
8. Tomkiewicz W. Kozaczyzna ukrainna. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1939. 98 s.
9. Smoleński W. Dzieje narodu polskiego. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1921. 604 s.
10. Śliwiński A. Król Władysław IV. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1925. 220 s.
11. Szelągowski A. Historia Powszechna. Warszawa: M. Arct, 1936. 1116 s.
12. Koneczny F. Dzieje Rosji od Najdawniejszych do Najnowszych czasów. Poznań; Lwów; Lublin; Łódź: Wydawnictwo M. Arcta w Warszawie, 1921. 296 s.
13. Jabłonowski A. Historia Rusi Południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej. Kraków: Akademia Umiejętności, 1912. 366 s.
14. Kubala L. Wojna Moskiewska 1654-1655. T. 3. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1910. 446 s.
15. Sobieski W. Dzieje Polski. T. 1. Do roku 1696. Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. 262 s.
16. Górka O. «Ogniem i mieczem» a rzeczywistość historyczna. Warszawa: Skład główny. Libraria Nova, 1934. 142 s.
17. Rawita-Gawroński F. Kozaczyzna ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do końca XVIII w. Warszawa, 1923. 238 s.
18. Antonów M. Rola Stanisława Koniecpolskiego w przygotowaniu komisji Kurukowskiej z 1625 roku. Lwów: Nakładem Seminarjum Historji Polski Uniw. J. K., 1929. 16 s.
19. Korzon T. Historia Polski. Kijów: Wydawnictwo Rady Okręgowej, 1918. s. 380.

References:

1. Ruda, O. (2008). *Ukrainske kozatstvo v interpretatsii polskykh istorikov kintsia KhKh – pershoi tretyny KhKh stolittia. [Ukrainian Cossacks in the interpretation of Polish historians of the late nineteenth - first third of the*

- twentieth century]. Lviv: Instytut ukrajinoznavstva im. I. Krypnyakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Pestrikova, O. (2018). Doba Khmelnychchyny v interpretatsii polskoho istoryka Liudvika Kubali. [The Khmelnytsky era in the interpretation of the Polish historian Ludwik Kubala]. *Naddnipyrians'ka Ukrayina: istorychni protsesy, podiyi, postati, Dnipro*. [Naddnipyrianska Ukraine: historical processes, events, figures], 21, 2, 83–91. [in Ukrainian].
 3. Hrynevych T. (2019). Problemy istorii Ukrainy v pratsiakh F. Konechnoho. [Problems of Ukrainian history in the works of F. Konechny]. *Ukrainski ta polski intelektualy v druhi polovyni KhKh – pershii tretyni KhKh st.: spivpratsia, konflikty, reitseptsiia*. [Ukrainian and Polish intellectuals in the second half of the XIX - first third of the XX century: cooperation, conflicts, reception]. Kherson: Vydavnychyy dim «Hel'vetyka». [in Ukrainian].
 4. Romek, Z. (1997). Olgierd Górka. Historian in the service of pro-state thought (1908–1955). Warszawa (in Polish).
 5. Koko, E. (2006). Franciszek Rawita-Gawroński (1846–1930) towards Ukraine and its past. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego (in Polish).
 6. Kolbuszewska, J. (2011). Tadeusz Korzon (1839-1918). Between everyday life, science and serving the nation. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (in Polish).
 7. Bobrzyński, M. (1927). History of Poland in outline. Vol.2. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź; Paryż; Poznań; Wilno; Zakopane: Nakład Gebethnera i Wolffa (in Polish).
 8. Tomkiewicz, W. (1939). Ukrainian Cossacks. Lwów: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych (in Polish).
 9. Smoleński, W. (1921). History of the Polish nation. Warszawa; Kraków; Lublin; Łódź: Nakładem Gebethnera i Wolffa (in Polish).
 10. Śliwiński A. (1925). King Władysław IV. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta (in Polish).
 11. Szelągowski, A. (1936). Universal History. Warszawa: M.Arct (in Polish).
 12. Koneczny, F. (1921). History of Russia from the earliest to the newest times. Poznań; Lwów; Lublin; Łódź: Wydawnictwo M.Arcta w Warszawie (in Polish).
 13. Jabłonowski A. (1912). History of South Rus until the fall of the Republic of Poland. Kraków: Akademia Umiejętności (in Polish).
 14. Kubala, L. (1910). Moscow War 1654-1655. Vol. 3. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa (in Polish).
 15. Sobieski, W. (1938). History of Poland. Vol. 1. Until 1696. Warszawa: Wydawnictwo Zorza (in Polish).
 16. Górka, O. (1934). «Fire and sword» and historical reality. Warszawa: Skład główny. Libraria Nova (in Polish).
 17. Rawita-Gawroński, F. (1923). Ukrainian Cossacks in the Republic of Poland until the end of the 18th century. Warszawa (in Polish).
 18. Antonów, M. (1929). The role of Stanisław Koniecpolski in the preparation of the Kuruk commission from 1625. Lwów: Nakładem Seminarjum Historji Polski Uniw. J. K. (in Polish).
 19. Korzon, T. (1918). History of Poland. Kijów: Wydawnictwo Rady Okręgowej (in Polish).

I. Chava

PEASANT FACTOR AND REASONS FOR THE UKRAINIAN REVOLUTION OF THE SECOND HALF OF THE 17TH CENTURY IN THE ESTIMATES OF THE POLISH HISTORIANS OF THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Introduction. Formulation of the problem. The events of the Ukrainian revolution of the second half of the 17th century are among the most significant in the history of the Ukrainian people, which have left a significant mark on its historical and national consciousness. Similarly, they are most prominent in both Ukrainian and foreign studies of the Ukrainian history.

This is especially true of the Polish historical science, for which the events of the mid-seventeenth century are important in the study of the past of Poland itself. The study of its causes is especially important in the study of the national liberation war, and in particular, the significance of the problems of the Ukrainian peasantry, which was the largest social group in Ukraine and took a particularly active part in the uprising.

Purpose. The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the approaches of Polish historians of the first half of the twentieth century in the studies of the role of the peasant factor among the causes of the Ukrainian revolution of the second half of the 17th century.

Results. Polish historians have paid a lot of attention to the causes of the outbreak of the Ukrainian revolution of the second half of the 17th century. They caused a large scale of events by adding a number of factors that overlapped and reinforced each other. According to scientists, the most significant among them were various problems of existence and development of the peasantry in the Ukrainian lands, which was the largest social group of the population. Historians have assigned a special role in these processes to the clash of two types of colonization of the Ukrainian steppe spaces - small and medium-sized farms, taken care of by the Ukrainian peasantry and the Cossacks, with large magnate landownership. Scholars emphasized the transition of large land holdings to the ownership of magnates in accordance with the royal gifts on which Cossack-peasant farms had already existed. Thus, Ukrainian peasants and Cossacks found themselves in the position of land-dependent population. The magnates also tried to put the free population in a state of enslavement by various government decrees. In particular, the reduction of the Cossack register was to serve this purpose. Historians have drawn attention to the processes of intensive settlement of noble lands by colonists and the gradual increase in landowners' exactions and duties imposed on settlers. Historians consider various economic reasons related to land ownership and the introduction of new forms of foreclosure to have exacerbated the social issue and pushed the population to fight for its status.

Originality. The article managed to consider the peculiarities of the approaches of Polish historians to the search for the causes of the national liberation war led by B. Khmelnytsky and their assessment of the role of the peasant factor in the uprising. The study of the processes of colonization of the Ukrainian steppe spaces and the place of their confrontation between the peasant-Cossack farming method of land development and large-scale magnate management was analyzed.

Conclusions. The study of socio-economic causes of the Ukrainian revolution of the second half of the 17th century, and the importance of the situation of the peasantry among them in particular by Polish historians of the first half of the twentieth century was significantly influenced by ideological attitudes due to the political sympathies of scientists and their affiliation to certain scientific schools and areas. The study of the peculiarities of Polish scholars' approaches to the history of peasantry in Ukraine in the 17th century, as well as its connections with the national liberation movement of the Ukrainian people, has significant prospects for reassessing established scientific concepts and various stereotypes in the historical consciousness of the Polish people.

Key words: Cossack-peasant uprisings, Khmelnytsky Uprising, colonists, magnates, Polish-Lithuanian Commonwealth.